

**ПРОФЕСІЙНО-ГУМАННИЙ ТА ОСОБИСТІСНО-ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХОДИ
ДО ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ЦІННОСТЕЙ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

У статті проаналізовано сутність професійно-гуманного та особистісно-діяльнісного підходів до процесу формування екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи. Визначено ефективність застосування цих підходів у процесі формування екоцілісної особистості.

Ключові слова: професійно-гуманний підхід, особистісно-діяльнісний підхід, екологічні цінності, майбутні вчителі початкової школи.

Зміна ставлення людини до Природи, соціуму й до самої себе в екологічно безпечному контексті безпосередньо пов'язана із зміною її свідомості, мислення, почуттів і волі. Доки ця тема не стане внутрішнім переживанням людини, про позитивні зрушення в екологічно-загрозливому середовищі не може бути й мови. А це означає, що людину треба навчати, формувати, виховувати. Екологічні цінності мають бути домінантними, опорними, визначальними. Ними мають бути пронизані всі напрями та підрозділи науки, культури й освіти, особливо освіти, де закладаються основи майбутньої духовної, знаннєвої, інформаційної платформи особистості.¹

Проблема формування екоцілісної особистості майбутнього фахівця є досить актуальною й розглядається в багатьох аспектах, а саме: теоретико-методичні основи формування екологічної культури майбутнього вчителя (Ю. Бойчук, Н. Лисенко, Л. Лук'янова, В. Смікал, Г. Тарасенко, Н. Ясінська та ін.), формування екологічного світогляду майбутніх учителів у процесі екологічної освіти й виховання (Г. Білявський, О. Головка, І. Костицька, Т. Нінова, М. Падун, Г. Пустовіт, Ю. Саунова, С. Совгіра, А. Федорук, С. Шмалей та ін.), посилення ролі екологічної домінанти в навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл та вищих навчальних закладів (Г. Білецька, А. Захлебний, Г. Марочко, О. Мащенко, І. Суравегіна та ін.).

Незважаючи на досить помітний пласт наукових досліджень, питання формування екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки недостатньо вивчено.

Виходячи з логіки розпочатого нами дослідження, розкриємо сутність професійно-гуманного та особистісно-діяльнісного підходів до окресленої вище проблеми, що і буде *метою статті*.

Професійно-гуманний підхід є провідним в ідеях світової педагогічної думки (А. Дістервег, Я.А. Коменський, М. Монтессорі, Й.-Г. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші), які відкрили перспективи для фундаментального теоретичного осмислення процесу гуманізації.

Ідеї гуманізації знайшли відбиток в антропософії Р. Штайнера – науці про дух і духовне як надчуттєве пізнання світу через самопізнання людиною себе як космічної істоти [6, с. 1009]. Антропософія стала фундаментом вальдорфської

педагогіки, відомої як Штайнер-педагогіка. У центрі уваги педагогічної антропософії Р. Штайнера – вільний розвиток інтелектуальних й душевних вроджених задатків кожної людини, поважне ставлення до особистості вихованця [9].

Розкриваючи зміст поняття “гуманізація”, звернемося до енциклопедичної літератури. Так, у “Соціологічній енциклопедії” (уклад. В. Городяненко, 2008) дефініція “гуманізація” (*лат. humanus – людяний*) розкривається як процес “олюднення” суспільного життя, основою якого є світоглядний принцип, за яким людина є найвищою суспільною цінністю, здатною до необмеженого розвитку й самовдосконалення, реалізації всіх своїх сутнісних сил, здібностей і талантів” [18, с. 92]. В “Енциклопедії освіти” (за ред. В. Кременя, 2008) вказується: “Гуманізацію, тобто “олюднення” освіти в найбільш загальному плані можна охарактеризувати як побудову стосунків учасників освітнього процесу на основі зміни стилю педагогічного спілкування – від авторитарного до демократичного, подолання жорсткого маніпулювання свідомістю вихованців, практики індоктринації учнів і студентів – нав’язування їм непорушних стереотипів мислення, догм, які не підлягають критиці” [6, с. 156].

Проблемам сутності гуманізації та її реалізації в освітньому процесі присвячено наукові праці багатьох учених: Ш. Амонашвілі, І. Аносова, Г. Балла, Є. Барбіної, В. Білоусової, Є. Бондаревської, А. Бойко, О. Вишневського, С. Гончаренка, М. Євтуха, Г. Жирської, І. Зязюна, В. Пікельної, М. Романенка, В. Семиченко, А. Суценка та інших. При розбіжності поглядів науковців на місію педагога, спільним для авторських позицій є визнання вихованця неповторною цінністю педагогічного процесу.

Гуманістичні основи діяльності вчителя початкової школи, проблеми ціннісного ставлення до людської особистості розкриваються в працях Н. Бібік, В. Денисенко, С. Єрмакової, І. Казанжи, Н. Кічук, О. Савченко, О. Сухомлинської, Л. Хомич та інших.

Ціннісне ставлення до людини ми розглядаємо як синтетичне поняття, що відображає цілісну сукупність морально-психологічних якостей і рис індивіда, сутність яких є спрямованість на людину, ставлення до неї як до вищої життєвої цінності.

Людина з її неповторністю, багатоманітними біологічними, соціальними, культурними, моральними рисами є об’єктом різних наук. Понад 20 століть проблема людини посідає чільне місце в історії науки та культури. Вона характеризується складністю, універсальністю, має багаторівневий характер. У вирішенні цієї проблеми виділяються два найбільш загальних методологічних аспекти об’єктивного наукового дослідження: 1) місце людини в розвитку природи (природничо-науковий, космологічно-антропологічний); 2) роль людини в суспільному розвитку (соціологічний, морально-етичний).

Людині належить центральне місце у формуванні гуманістичного світогляду. Без радикального вдосконалення людських рис неможливе вирішення глобальних проблем, які стоять перед людством. Нині відбувається об’єднання всіх наук про людину, які вивчають її біологічну і соціальну природу, культуру тощо, в систему комплексного людинознавства. Галузь людинознавства надзвичайно диференціювалася. Це породжує постійну потребу інтеграції накопичених знань, яка характеризується багатоаспектністю і передбачає наявність різних рівнів у побудові системних знань про людину. У процесі

інтеграції знань необхідно послідовно дотримуватися принципу діалектичної єдності під час аналізу діяльності людини і суспільних відносин, починаючи з філософського рівня і закінчуючи конкретизацією структури особистості.

Будь-яка галузь педагогічного вивчення людини має зв'язок із суміжними науками (психологія, соціологія, історія, етнографія, філософія, етика, біологія, антропологія, демографія), в яких зацікавленість різними аспектами вивчення людини неухильно зростає. Головною причиною зміщення проблем людини у фокус найрізніших дисциплін полягає в об'єктивно зростаючому впливові особистості на долю історичного процесу, а разом з тим і величезної відповідальності за життя людей перед минулим, теперішнім і майбутніми поколіннями.

Сьогодні ми є не лише свідками, наголошує О. Столяренко, а й безпосередніми учасниками історичної драми, яка розігрується на нашій планеті, коли відбуваються докорінні перетворення в самих цивілізаційних основах життєдіяльності і життєвлаштування людей у XXI ст. Прогресивний напрям цих перетворень, продовжує науковець, полягає в утвердженні цивілізації, яка базується на принципах людського виміру, тобто на визнанні людини як найвищої цінності [19, с. 20].

В нашу епоху, коли нечуване зростання матеріально-технічних можливостей, поряд з позитивними результатами, призводить до посилення численних і досить загрозливих небезпек, – така гуманізація постає не лише моральним гаслом, а й умовою виживання людства: адже “невідповідність системи моральних засад і організації суспільства технічним можливостям цивілізації, що швидко розвивається, неминуче призводить до руйнування умов коеволюції людини і Природи” [11, с. 127].

Зусилля, які мають на меті сприяти цивілізації суспільних відносин, повинні бути спрямовані передусім на сферу освіти й виховання підростаючого покоління, заради покращення теперішньої та майбутньої долі представників цього покоління, і з огляду на те, що освіті притаманна поряд з відтворювальною, і перетворювальною функція – освіта покликана бути потужним важелем трансформації суспільства.

Ця ідея активно розробляється в сучасній філософії освіти [5]. Втім, висловлювали її вже досить давно. Так, М. Пирогов зазначав, що всі “говорять про школу як про “доньку суспільства”, яка копіює всі його переваги й вади, проте основне призначення школи – бути “матір’ю суспільства” [7, с. 34]. В наш час ці слова стали, мабуть, ще актуальнішими, зокрема тому, що тепер, як писав К. Роджерс, “інтелектуальна жорсткість і звужене учіння – найнадійніші шляхи до всесвітньої катастрофи” [14, с. 59].

У контексті проблеми гуманізації, що становить основу професійно-гуманного підходу, доцільно розкрити сутність гуманістичного підходу, який є досить близьким за значенням до визначеного нами підходу.

Гуманістичний підхід до розбудови суспільних відносин (зокрема, в освітній сфері), за Г. Баллом, протистоїть двом набагато поширенішим, але менш відповідним людській сутності, підходам.

Це, по-перше, авторитарний підхід, який постулює однозначність істини і жорстку ієрархію соціальних ролей, а в соціальних діяннях віддає перевагу імперативній стратегії, що передбачає тиск на реципієнтів діянь.

По-друге, йдеться про ліберальний підхід. Визначаючи плюралізм думок і формальну рівність індивідів, він тлумачить як природне й неминуче їх, залежно від обставин, байдуже або прагматичне ставлення один до одного. Що ж до гуманістичного підходу, наголошує Г. Балл, бажаними й пріоритетними постають діалогічний спосіб розвитку будь-якої ідеї та діалогічна стратегія діянь у міжособових взаєминах [1, с. 138–139].

Загалом парадигму діалогу можна вважати невід’ємною рисою сучасного професійно-гуманного підходу.

Визнання пріоритетів парадигми діалогу для гуманізації професійно-педагогічних відносин стає зрозумілішим, якщо звернутися, поряд із поняттям цивілізації, ще й до поняття культури. Воно, як відомо, є багатограним. Проте скористаємося одним із тлумачень, яке у ХХ ст. набуло чималого поширення. Це тлумачення (розвинуте, зокрема, В. Біблером [3]) пов’язує поняття цивілізації та культури і водночас протиставляє їх одне одному. Так, цивілізацію розуміють як сукупність усталених форм і апробованих засобів життєдіяльності людських спільнот, а культуру – як сукупність процесів творення таких форм і засобів; культура функціонує як *діалог культур*, притаманних окремим особистостям, спільнотам, що взаємодіють.

У сфері освіти наголос на прилучення того, хто навчається, до цивілізації виявляється в домінанті “людини освіченої”, а наголос на його включення у культурний процес – у домінанті “людини культурної”. За В. Біблером, процес сучасного навчання є здійсненням проєкції домінанти “людини освіченої” у сферу “людини культурної” і, навпаки, – домінанти “людини культурної” у сферу “людини освіченої” [3, с. 345].

Отже, перед вищою педагогічною школою стоїть завдання формування вчителя з таким рівнем професійно-педагогічної культури, коли вся його діяльність спрямовується набутими в процесі підготовки філософсько-світоглядними настановами при вивченні різних дисциплін. Значний ресурс методологічно ефективних настанов відкриває використання професійно-гуманного підходу.

Професійно-гуманний підхід визначає стратегічне значення формування екологічної культури майбутнього вчителя початкової школи, яка в сучасних умовах є передумовою реформування системи освіти та адаптації вчителя до нової – гуманістичної парадигми освіти.

Згідно з цим підходом, процес формування екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи передбачає перебудову змісту і методів навчання та виховання з орієнтацією на людину як цілісність біологічного, соціального та духовного, отже, орієнтацію освіти на принципи природовідповідності, культуровідповідності, гуманізму.

Професійно-гуманний підхід до процесу формування екологічних цінностей майбутнього фахівця початкової школи сприяє глибокому пізнанню і новому осмисленню біопсихосоціального феномену людини та його соціоприродних вимірів.

Вищевказаний підхід передбачає усвідомлення майбутнім учителем у процесі формування екологічних цінностей того, що стара парадигма соціоприродної еволюції вичерпана, людство стоїть на порозі трансформації еволюційних механізмів розвитку, коли сама людина свідомо визначає напрям своєї еволюції. Цей підхід сприяє формуванню адекватного світосприймання сучасної людини

(глобалізація та синтез уявлень про світ і людину), продуктивному переосмисленню місця людини в природі та відповідальності за свої дії. Традиційний антропоцентричний світогляд, коли в його класичних формах навколишнє середовище тлумачилося як безсистемний додаток до соціуму, має змінитися на екоцентричний.

Екоцентричний світогляд майбутніх учителів початкових класів (за Н. Борисенко) виступає нормативним регулятором гармонійної взаємодії людини з природою і виявляє себе в системності екологічних знань, розумінні світоглядних ідей, вмінні аналізувати і прогнозувати наслідки діяльності людини в природі, вмінні організовувати екологічну й еколого-педагогічну діяльність, відповідальному ставленні до довкілля [4, с. 14].

Формування екологічних цінностей як складової екоцентричного світогляду особистості – одна з умов приведення штучно створених людиною середовищ (“другої природи” за М. Реймерсом) до гармонії з природними законами і біосферними процесами, забезпечення ноосферного розвитку як коеволуції природного і штучного. Відома істина “людина як міра всіх речей” дає розвиток, наближає та реставрує гуманістичну сутність освіти, суспільної свідомості нового покоління людей. Екологічні цінності з гуманістичних позицій можна вважати одним із вимірів Людини гуманної.

Один із ефективних напрямів підготовки сучасного конкурентоспроможного фахівця початкової школи із сформованими екологічними цінностями ми вбачаємо в упровадженні особистісно-діяльнісного підходу, реалізація якого є актуальною проблемою сучасної вищої освіти, оскільки цей підхід забезпечує високий рівень професійної підготовки фахівців.

Основи особистісно-діяльнісного підходу були закладені в психології працями Б. Ананьєва, Л. Виготського, О. Леонтєва, С. Рубінштейна та ін., де особистість розглядалася як суб'єкт діяльності, яка, сама формуючись у діяльності та спілкуванні з іншими людьми, визначає характер цієї діяльності та спілкування.

Якщо розглядати особистісно-діяльнісний підхід з позицій єдності особистісного й діяльнісного компонентів, то особистісний компонент передбачає, що в центрі навчання перебуває особистість студента: її цілі, мотиви, психологічні особливості тощо. З урахуванням інтересів студентів, рівня їх знань та вмінь, викладач визначає навчальну мету занять і формує, скориговує весь освітній процес з метою розвитку особистості.

Згідно з концепцією особистісно орієнтованого навчання процес пізнання в педагогічних ВНЗ скориговується на розвиток особистості студента, який є суб'єктом пізнання і передбачає спеціальну організацію його навчальної діяльності.

Розвиток ідей особистісно орієнтованого підходу в працях І. Беха, І. Зимньої, І. Зязюна, В. Кременя, Н. Ничкало, О. Пехоти, В. Рибалки, С. Сисоевої, Т. Сущенко, І. Якиманської дає змогу зробити висновок, що основний наголос у цих дослідженнях зроблено на визначенні способів подачі навчального матеріалу, забезпеченні індивідуальної роботи та самореалізації й саморозвитку особистості, яка навчається [2; 8; 17; 21]. Водночас вважаємо за необхідне підкреслити, що перед тим, як формувати засоби індивідуального підходу до особистості людини, потрібне глибоке та повне розуміння цієї особистості. Це

важливе завдання має бути у фокусі особливої уваги педагогів упродовж усього процесу становлення особистості.

Для вищої школи це завдання ускладнюється, по-перше, обмеженим часом для спілкування викладача зі студентами; по-друге, тим, що цей час проходить, як правило, виключно в ситуаціях навчального процесу. Викладач вищої школи має усвідомлювати, що одним із найважливіших завдань є індивідуальна робота з кожним студентом як із самодостатньою особистістю. Отже, розуміння особистості студента є складним, але важливим завданням навчального процесу, вирішення якого створить умови для його саморозвитку та самореалізації в процесі навчання і в подальшому – в процесі професійної діяльності.

У цьому контексті потрібно звернутися до вивчення взаємовідношення суб'єкта і його діяльності, суб'єкта й суспільства (умов), у якому відбувається його діяльність і в якому суб'єкт стає особистістю.

Так, В. Сафін виокремлює два типи становлення суб'єкта як особистості. Перший тип зумовлюється спеціальною ситуацією розвитку (Л. Виготський), яка формує адаптивну поведінку, а другий – самою особистістю в аспекті її соціального розвитку [15]. Ми погоджуємося з позицією В. Сафіна стосовно того, що тільки другий тип забезпечує повноцінне становлення особистості шляхом самовизначення себе в системі суспільних відносин, у процесі професійної діяльності, коли особистість здатна не тільки до створення нового предметного світу, а й до перетворення людських відносин і самої себе.

Відповідно до логіки дослідження розкриємо сутність поняття “особистість”. Особистість у психологічному контексті розглядається так: соціальна істота, суб'єкт пізнання та праці [12, с. 229]; системна соціальна якість, якої індивід набуває у предметній діяльності та спілкуванні, що характеризує рівень і якість вияву в нього суспільних відносин [6, с. 236]; феномен суспільного розвитку, конкретна людина, якій притаманні свідомість і самосвідомість; індивід як суб'єкт соціальних відносин та усвідомленої діяльності; саморегулююча динамічна функціональна система безперервно взаємодіючих між собою відносин та дій, що складаються у процесі онтогенезу людини [20, с. 238].

Дещо по-іншому розкриває значення дефініції “особистість” І. Бех. Поняття “особистість”, вказує автор, має містити три плани існування людини: її минуле – теперішнє – майбутнє, системоутворювальним чинником цієї тріади має виступити майбутнє. Під особистістю І. Бех розуміє людину як автора вільної дії, тобто такої, яка не залежить від безпосередньо дієвої потреби і безпосередньо сприйнятої ситуації, дії, спрямованої на майбутнє... одиницею аналізу особистості має виступити вільний вчинок” [2, с. 27–28]. Отже, він відокремлює в особистості тільки вільну діяльність людини, що деякою мірою є суперечливою позицією.

У контексті проблеми формування екологічних цінностей майбутніх фахівців початкової школи ціннісним є визначення особистості як цілісної істоти, що активно взаємодіє з довкіллям, а його пізнання здійснюється в єдності з переживанням, тобто чуттєвої сутності її носія – індивіда й умов соціального середовища (Б. Ананьєв, О. Леонт'єв). За О. Леонт'євим, виникнення особистості як системної якості зумовлено тим, що індивід у спільній діяльності з іншими індивідами змінює навколишню дійсність і через неї змінює себе, стаючи особистістю [10].

Учені визначають основні характеристики особистості, а саме: активність, тобто намагання суб'єкта вийти за власні межі, розширювати сферу своєї діяль-

ності; спрямованість – характеризується системою домінуючих мотивів, інтересів, переконань, ідеалів тощо, у яких виявляються потреби людини; динамічні смислові системи (за Л. Виготським), що визначають ступінь усвідомленості свого ставлення до дійсності; відношення (В. Мясичев), настанови (Д. Узнадзе).

Особистості також притаманна самосвідомість, що виступає як її Я (образ Я, Я-концепція). Співвідношення образу Я з реальними умовами життєдіяльності людини дає особистості змогу змінювати свою поведінку та реалізовувати мету щодо самонавчання та самовиховання. Зазначені характеристики особистості та їх урахування мають суттєве значення у процесі її навчання й виховання та дають змогу організувати цілеспрямовану підготовку особистості до майбутньої професійної діяльності, що й передбачається особистісно-діяльнісним підходом.

Повертаючись до поняття “особистісно-діяльнісний підхід”, розглянемо наступну складову – “діяльнісний підхід”.

Глибоке розкриття ідей окресленого підходу ми бачимо в дослідженнях Л. Виготського, П. Гальперіна, О. Леонтєва, Г. Костюка та ін. Так, О. Леонтєв стверджує, що відповідно до сутності діяльнісного підходу, знання, вміння та навички студента формуються саме у процесі тієї діяльності, в яку включена людина, і зазначає, що завдяки діяльності особистість стає суб’єктом пізнання та перетворення дійсності, при цьому реальним базисом особистості є сукупність її суспільних ставлень до світу, що реалізуються завдяки діяльності.

Діяльнісний підхід до системи формування у студентів екологічних цінностей базується на розумінні діяльності як найважливішої умови, компонента розвитку особистості майбутнього фахівця, тобто навчання має будуватися на основі спеціально спрямованої навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Отже, для формування екологічних цінностей у майбутніх учителів початкової школи принципове значення мають науково обгрунтована організація його навчальної діяльності у вищій школі й управління цією діяльністю.

Особистісно-діяльнісний підхід передбачає організацію навчального процесу, означає переорієнтацію цього процесу на постановку і самостійне розв’язання студентами конкретних навчальних завдань (пізнавальних, дослідницьких, перетворювальних, проектних тощо).

За визначенням І. Зимньої, особистісно-діяльнісний підхід з позиції тих, хто навчається, означає наявність актуальної ситуації інтерналізації нових форм, правил, способів і засобів соціально-професійно-комунікативної діяльності, тобто розвиток не тільки професійної компетентності студента, а і його особистості в цілому [8]. Це, зокрема, означає, що у процесі переходу зовнішнього у внутрішнє у студента цілеспрямовано й ефективно формується саморегуляція, самооцінювання, що і сприяє вирішенню основного завдання вищої освіти: створення умов розвитку гармонійної, морально досконалої, соціально активної, професійно компетентної особистості, яка саморозвивається, і підтверджує тим самим висновки дослідників, що суть особистісно-діяльнісного підходу полягає в забезпеченні розвитку й саморозвитку особистості студента на основі виявлення його індивідуальних особливостей як суб’єкта пізнання і предметної діяльності (В. Серіков, І. Якиманська) [16; 21].

Застосування особистісно-діяльнісного підходу до навчально-виховного процесу дає можливість структурувати зміст освіти, її засоби й методи таким чином, щоб сприяти студентові виявити вибірковість щодо предметного матері-

алу, його змісту і форми. З цією метою викладачі мають розробляти індивідуальні програми, які моделюють дослідницьке мислення, організують групові заняття на основі діалогу та імітаційно-рольових ігор; інтегрувати навчальний матеріал для реалізації методу дослідницьких проєктів, що самостійно виконуються студентами.

Звідси можна визначити основні положення особистісно-діяльнісного підходу у формуванні екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи, а саме: створення дієвих стимулів еколого-орієнтованого розвитку учасників освітнього процесу; впровадження регулярної та оперативної діагностики сформованості рівня екологічних цінностей у майбутніх учителів початкової школи в процесі їх професійної підготовки; організація навчально-просторового середовища, що передбачає створення інтегративних, багатофункціональних навчально-виробничих лабораторій, баз польових та педагогічних практик.

Отже, застосування саме особистісно-діяльнісного підходу в дослідженні, на нашу думку, сприятиме озброєнню студентів не лише знаннями щодо еколого-орієнтованої діяльності, а й уміннями втілювати таку діяльність на практиці, що спрямована на формування екологічних цінностей у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

Висновки. На підставі вищевикладеного матеріалу нами проаналізовано методологічні засади професійно-гуманного та особистісно-діяльнісного підходів до проблеми формування екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи.

У наступних наукових розвідках ми плануємо розкрити питання щодо принципу коеволуції як концептуальної основи формування екологічних цінностей у зазначених фахівців.

Список використаної літератури

1. Балл Г.О. Сучасний гуманізм і освіта: Соціально-філософські та психолого-педагогічні аспекти / Г.О. Балл. – Рівне : Ліста-М, 2003. – 128 с.
2. Бех. І.Д. Виховання особистості : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / І.Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.
3. Библер В.С. На гранях логіки культури: книга избраних очерков / В.С. Библер. – М. : Русское феноменологическое общество, 1997. – 423 с.
4. Борисенко Н.М. Педагогічні умови формування екоцентричного світогляду майбутніх учителів початкових класів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Н.М. Борисенко. – Х., 2010. – 20 с.
5. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века: (в поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / Б.С. Гершунский. – М. : ИнтерДиалект+, 1997. – 697 с.
6. Енциклопедія освіти / [Акад. пед. наук України ; голов. ред. В.Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
7. Зайченко І.В. Історія педагогіки : у 2 кн. / І.В. Зайченко. – К. : Слово, 2010. - Кн. 2. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – 1032 с.
8. Зимняя И.А. Педагогическая психология / И.А. Зимняя. – М. : Логос, 1999. – 384 с.
9. Іонова О.М. Людинознавство як фундамент Штайнер-педагогіки / О.М. Іонова // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. – Х. : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 1998. – Вип. 7. – С. 180–184.

10. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – 2-е изд. – М. : Смысл : Академия, 2005. – 352 с.
11. Моисеев Н.Н. Системная организация биосферы и концепция коэволюции / Н.Н. Моисеев // *Общественные науки и современность*. – 2000. – № 2. – С. 123–130.
12. Професійна освіта : словник / [авт.-укл. С.У. Гончаренко та ін. ; за заг. ред. Н.Г. Ничкало]. – К. : Вища школа, 2000. – 380 с.
13. Психологічна енциклопедія / [авт.-упоряд. О.М. Степанов]. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с. – (Енциклопедія ерудита).
14. Роджерс К. Взгляд на психотерапию: становление человека / К.Роджерс ; [пер. с англ. ; под общ. ред. и предисл. Е.И. Исепиной]. – М. : Прогресс : Универс, 1994. – 480 с.
15. Сафин В.Ф. Психология самоопределения личности / В.Ф. Сафин. – Свердловск : СПИ, 1986. – 201 с.
16. Сериков В.В. Личностный подход в образовании: концепции и технологии / В.В. Сериков. – Волгоград : Перемена, 1994. – 152 с.
17. Сисоева С. Особистісно орієнтовані педагогічні технології: метод проектів / С. Сисоева // *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. – 2002. – Вип. 1 (5). – С. 73–80.
18. Соціологічна енциклопедія / [уклад. В.Г. Городяненко]. – К. : Академвидав, 2008. – 456 с.
19. Столяренко О. Філософсько-педагогічний зміст формування ціннісного ставлення до людини / О. Столяренко // *Рідна школа*. – 2001. – № 3. – С. 18–21.
20. Шапарь В.Б. Новейший психологический словарь / В.Б. Шапарь, В.Е. Россоха, О.В. Шапарь ; [под общ. ред. В.Б. Шапаря]. – 4-е изд. – Ростов н/Д : Феникс, 2009. – 806 с.
21. Якиманская И.С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе / И.С. Якиманская. – М. : Сентябрь, 2000. – 176 с.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2013.

Крамаренко А.Н. Профессионально-гуманный и личностно-деятельностный подходы к процессу формирования экологических ценностей у будущих учителей начальной школы

В статье дан анализ содержательной стороне профессионально-гуманному и личностно-деятельностному подходах к процессу формирования экологических ценностей у будущих учителей начальной школы. Определена эффективность использования данных подходов в процессе формирования экологической личности.

Ключевые слова: профессионально-гуманный подход, личностно-деятельностный подход, экологические ценности, будущие учителя начальной школы.

Kramarenko A. Professionally-humane and personality approach near the process of forming of ecological values for the future teachers of initial school

In the article an analysis is given to the rich in content side professionally-humane and personality approach near the process of forming of ecological values for the future teachers of initial school. Efficiency of the use of these approaches is certain in the process of forming of personality.

Key words: professionally-humane approach, personality approach, ecological values, future teachers of initial school.